

Jegyzetek művészettörténethez VI.

Ókeresztény, bizánci és iszlám művészet

8. és 9. osztály

Ókeresztény művészet

- a kereszténység eszméje Kr. u. 1. században jelent meg Rómában
- a császárok- különösen Decius, Valerianus, Diocletianus, üldözték a kereszténységet
- eleinte az istentiszteletet (Eucharisziát) magánházaknál, és föld alatti katakombákban tartották
- 313, Nagy Konstantin milánói ediktuma elismeri a kereszténységet
- 333, Nagy Konstantin keletre helyezi a székhelyet (Konstantinápoly)
- 391, Theodosius államvallássá nyilvánítja a kereszténységet
- 395, a Római Birodalmat két részre osztja
- 476, a Római Birodalom nyugati része összeomlik

Ókeresztény szimbólumok

- kereszt: Krisztus kereszthalálát vagy magát Krisztust jelképezi
- galamb: a Szentlélek jelképe
- bárány: Isten Báránya (Agnus Dei) – Krisztus egyik jelképe
- szőlő: Jézus önmagát hasonlítja a szőlőtőhöz
- pálma: az élet és a győzelem jelképe
- koszorú: a romlatlan élet szimbóluma
- páva: a hallhatatlanság és az örök élet szimbóluma
- horgony: az állhatatosság és a feltámadás szimbóluma
- a Jó Pásztor: Krisztus főpásztori szimbóluma
- Krisztogram: a görög Krisztosz (Felkent, Megváltó) kezdőbetűi X= khi, P= rho
- hal: a görög ΙΧΘΥΣ, Iesousz Khrisztosz Theou Ūosz Szótér
- vörös csillag: Jézus öt sebét és kiontott vérét szimbolizálja
- evangélisták: sas (János), angyal (Máté), oroszlán (Márk), tulok (Lukács)

A katakombák művészete

A katakombák föld alatti temetkezőhelyek voltak:

- a keresztények a kőkoporsókat (szarkofág) oltárként használták
- a katakombákat falfestményekkel is díszítették
- keresztény jelentéstartalmú szobrokat is elhelyeztek

Az antik művészet és vallás hatása:

- az ábrázolások a korabeli római művészet formajegyeit viselik magukon
- az antik mitológia szimbólumait keresztény tartalommal töltötték meg (glória, puttók)
- gyakran ábrázoltak Ószövetségi jeleneteket is

Jó Pásztor szobra (4. század), Róma

Junius Bassus szarkofág (4. század), márvány, Róma

Passió jeleneteivel díszített szarkofág (4. század), márvány, Róma

- Jézus az ábrázolásokon római ruházatban és hajviselettel (szakáll nélkül) jelenik meg
- zsúfolt kompozíciójú domborművek, amelyek magas relief technikával készültek

Építészet

A római bazilika jellemzői:

- többféle célt szolgáló közösségi épület:
 - banképület, tőzsde, bírósági épület, de akár piaccsarnok is lehetett
- a város központjában, a fórumon állt
- nevét nem a méretéről, hanem az épület szerkezetéről és a világítás megoldásáról kapta
- többhajós épület, a középső hajók magasabbak

Maxentius-bazilika (4. század), Róma

- főhajó hármas tagolású, keresztboltozattal fedett
- a mellékhajók dongaboltozattal fedettek, a hossz tengelyre merőlegesen
- a bejárattal szemben a hossz tengely hangsúlyozására egy apszist építettek

Ókeresztény bazilikák

- a kereszténység államvallássá nyilvánítása után egyre nagyobb gyülekezeti helyekre volt szükség
- az antik görög és római templomok erre alkalmatlanok voltak
- a római bazilika épülettípusát alakították át, a keresztény liturgiának megfelelően

Lateráni bazilika (312-319), Róma

- az első nagyméretű keresztény gyülekezeti csarnok

Szent Péter-bazilika (324-450), Róma

- Péter apostol sírja fölé épült, emléktemplomként a Vatikáni dombon
- a 14. században lebontották, majd reneszánsz és barokk stílusban építették újjá

Santa Sabina-templom (422-432), Róma

- a főhajót elválasztó árkádsor korinthuszi oszlopai antik épületekről származnak

Az ókeresztény bazilikák jellemzői:

- kelet-nyugat irányban tájolt (keletelt), a szentély keletre néz
- három fő rész:
 - átrium: oszlopfolyosóval körülvett udvar, közepén keresztelőkút
 - hosszház: három vagy öthajós
 - szentély: a főhajó bejárattal szemközti végén található
- eleinte nincs tornya, harangtornyokat csak az 5. századtól kezdenek el építeni

Az ókeresztény bazilikák belső kialakítása

Tájolás és bejárat:

- a főbejárat nyugatra, a szentély keletre néz (keletelés)
- a bejárat oldalhoz egy előcsarnok (narthex) csatlakozott

Hosszház:

- hossz tengelyes téralakítás, három vagy öt hajóra tagolt tér
- a középső főhajó magasabb és szélesebb, mint a mellék hajók
- a főhajót a mellék hajóktól oszlopsor választotta el, amelyeket
- gerendák vagy boltívek (árkád) kötöttek össze egymással
- a főhajó a mellék hajók fölé magasodó oldalfalain (gádorfal) ablakok sorakoznak

Szentély:

- a templom legdíszesebb része, mozaikképekkel díszítették
- a szentély eleinte csak egy félkör alaprajzú apszisból állt, majd kereszthajóval bővítették
- a hosszahajó félköríves diadalívvel kapcsolódott a kereszthajóhoz
- a diadalív alatt vagy az apszisban állt az oltárasztal (mensa), és
- itt voltak a papok részére fenntartott helyek is (presbyterium)

Mennyezet:

- kezdetben fából készült nyitott fedélszék
- később vízszintes gerendákat kazettás díszítéssel burkolták

Festészet

- az ókeresztény templomok apszisát és gádorfalát mozaikokkal díszítették, amelyek
- színes üvegekből és vékony aranylemezzel (aranyfüst) díszített agyagkockából készültek
- az alkotások nem látvány szerinti valóságot ábrázolták, hanem jelképes formában

Ábrázolási konvenciók:

- szimmetrikus, frontális kompozíció
- szigorú ikonográfia
- jelképek és attribútumok használata
- az apszis középpontjában mindig Krisztus látható, kereszt vagy Pantokrátor alakjában.

San Apollinare Nuovo templom (550 körül), Ravenna

San Apollinare in Classe templom (540 körül), Ravenna

Bizánci művészet

Építészet

- a bizánci templomok kezdetben az ókeresztény bazilikák mintájára épültek
- a bizánci templomok helyiségei egy központi kupola alatt helyezkednek el

Hagia Sophia-templom(532-537), Isztambul

- tervezője: Arthemiosz és Izidórosz
- az építészek sikeresen alkalmazták a centrális és a hosszaház elrendezés együttesen megjelenését
- létrehozták a kupolás bazilika típusát
- a négyzetes középteret egy 33 m átmérőjű csigolyes kupola fedi, amelyhez
- hosszirányban két alacsonyabb félkupola kapcsolódik
- a négy minaret Konstantinápoly 1453-as török elfoglalása után épült

Csigoly (gömbháromszög): átmenet a kupola kör alaprajzra és a négyzet között

San Vitale-templom (532-547), Ravenna

- nyolcszög alaprajzú központi részét egy kupoladobbal megemelt gömbkupola fedi
- a központi teret egy nyolcszögletű külső fallal épült folyosó veszi körül
- a templom legszebb része a mozaikkal díszített apszis:
 - két angyal, Szent Vitus és Ecclesius püspök által körülvett Krisztus Kozmokrátor,
 - Justinianus császár és Theodóra császárné mozaikja látható

Festészet

Az ikonok

- az ikon szentkép, amely készülhet mozaikból, lehet ötvösmunka vagy zománckép, de
 - leggyakrabban fatáblára készül temperával
 - alapvető ikonográfiai típusok a Mária és a Krisztus-ikonok

Képrombolás időszaka:

- az ikonok a 6-7. században váltak népszerűvé
- III. Leó császár 726 elrendelte az ikonok megsemmisítését
- a képrombolásnak a konstantinápolyi zsinat vetett véget, 843-ban

Ikonosztáz: az ortodox templomokban a hajó és a szentély egy díszes deszkafallal van elválasztva

Krisztus-ikonok típusai és jellemzői

A Megváltó képmása:

- Krisztus arca szelíd, fejét övező dicsfényben kereszt

Pantokrátor (Mindenható, Rex Mundi):

- jobb keze áldásra emelkedik, baljában pedig az evangéliumot tartja

A trónon ülő Dicsőséges Megváltó:

- trónon ülő Pantokrátor, a négy evangélista szimbólumával kiegészítve

Mária-ikonok típusai

Meghatódó Istenanya (Eleusza):

- Mária karjában tartja a kis Jézust és gyengéden átöleli
- Mária arcán ellentétes érzelmek: szomorúság, szeretet és az isteni akarat elfogadása

Az Útmutató (Hodigitria):

- Mária karján tartja gyermekét és rámutat
- a felnőtt vonásokkal ábrázolt kis Jézus egyik kezében törvénytékercs, másikkal áldást oszt

Az Orans:

- Máriát szemből ábrázolják, karját az égre emeli, tekintetét a hívők felé fordítja

Az ikonfestés ábrázolási konvenciói:

- fordított perspektíva alkalmazása
- frontális ábrázolás
- hangsúlyos körvonalak
- arany háttér
- felíratok: IC XC- Jézus Krisztus, MP ΘV- Mária Istenanya
- gyakori témák: Krisztus és Mária, Angyali üdvözlés, Keresztrefeszítés, Szentháromság, stb.

Andrej Rubljov: Szentháromság (1430), tempera, fa, Moszkva

Bizánci iparművészet

- a bizánci díszítőművészetet gazdag ornamentika jellemzi
- a Bizánci Birodalom területén a 6. század közepéig sok elefántcsont tárgy készült
- a konzulok és a baszileiosz (császár) kinevezését egy elefántcsont diptichonnal ünnepelték meg

Maximianus püspök trónja (550 körül), fa és elefántcsont, Ravenna

Textilművészet

- a világi és egyházi előljárók gazdagon díszített, drága anyagokból készült ruhákat viseltek
- a drága selyemszövetet eleinte a „selyemúton” Kínából szállították
- 6. sz. közepén már állami monopólium volt a selyemdamaszt szövése és a bíborfesték előállítás

Brokát: arany, ezüst vagy selyemszálakkal átszőtt kidomborodó mintázatú selyemszövet

Dalmatika: bő ujjú, ingszerű tunika, a 4. századtól a papi viselet részévé vált (miseruha)

Az Iszlám művészet

- az iszlám időszámítás Mohamed futásával (622) kezdődött
- az Omajjádok (661-750) és az Abbasszidák (750-1258) egyre több kalifátust hoztak létre
- az iszlám művészetre hatással volt a vallás és a meghódított népek művészete

Az iszlám díszítőművészet jellemezői:

- a teljes felületet díszítményekkel töltik ki
- az emberábrázolás tilalma
- geometrikus és a stilizált növényi ornamentika

Jellegzetes motívumok:

- absztrakt ornamentika, geometrikus szalagdísz
- arabeszk: egymásba fonódó, stilizált levelekben végződő indák szövevénye
- kalligrafikus írásjegyek
- élénk színek: zöld, kék, fehér, arany
- patkóívvű boltívek

Építészet

Jellegzetes iszlám épülettípusok

Mecsettípusok:

- medzsid: a hétköznapi imádkozás helyszíne
- dzsámi: a pénteki imádkozás helye

A mecset részei:

- tájolás: Mekka fele
- árkáddal körülvett udvar, közepén a rituális mosakodáshoz használt kúttal
- tágas imaterem
- díszes keleti fal (kibla), amelynek
- közepén nyílik az imafulke (mihráb)

További épülettípusok:

- türbé: sírkápolna, az előkelő mohamedánok centrális alaprajzú temetkezési helye
- medressze: kolostoriskola, oszlopos udvar köré csoportosuló lakószobákból áll
- karavánszeráj: Zarándokok és kereskedők szálláshelye, szintén egy központi udvarral

Sziklamecset (687-692), Jeruzsálem

- alaprajzában emlékeztet a centrális elrendezésű bizánci templomokra
- központja egy 20 m átmérőjű henger alakú tér
- a központi teret két nyolcszögletű, koncentrikus árkádsor veszi körül

Córdobai Nagy-mecset (785-988), Spanyolország

- imaterét 19 sorban összesen 860 különböző stílusú, antik oszlop díszíti (oszloperdő)
- az oszlopokat kétemeletes boltívsor köti össze
- a boltíveken a fehér kváderkövek vörös téglákkal váltakoznak

Iszlám iparművészet

Kerámia

Majolika:

- az iszlám fazekasok egy különleges technikát kísérleteztek ki, az ónmázás kerámia készítését
- a kiégetett kerámiát ólom-oxid és ónréteggel vonták be, újra kiégették
- fehér és fényes színt kapott, mint egy porcelán
- az elnevezés Mallorca szigetére utal

Kancsó gazellákkal (14. század), Granada

Textilművészet

- gazdagon díszített selyem és brokátszövetek
- szőnyegek és falikárpitok

II. Roger szicíliai király koronázási palástja (1134), Bécs
Selyemszövet (12. század), Párizs

A keleti szőnyegek jellegzetességei

- fő területek: Anatólia, Perzsia, India, Kína
- centrális kompozíció
- középen egy medalion, a szőnyeg szélén szegélyminta (bordűr)
- imaszőnyegek

Az anatóliai imaszőnyegek jellemzői:

- tengelyes kompozíció
- a középső rész az imafülkéhez, a mihrábhöz hasonló
- a csúcsos fő részéhez hajtotta imára a fejét a hívő
- motívumok: életfa, vizeskancsó és mécses

Ladik imaszőnyeg:

- jellegzetesség az ikeroszlopos díszítés
- a mihrábot három geometrikus ív zárja le, a középső nagyobb és szélesebb
- jellemző színek: vörös, sárga és kék

Ladik imaszőnyeg (17. század), gyapjú, Anatólia